

значэнне толькі як такія і мусілі б разглядацца ў доўгім шэрагу падобных з гледзішча найноўшае гісторыі, а не, зноў жа, паліталёгіі. Неадэкватнасьць тут такая самая, як бы гэты прапанаваны тэкст уключыць у аналіз беларускага балету ці беларускай сьвінагадоўлі.

Неўспрыманьне жанравай спэцыфікі робіць аўтара сьмешным і тады, калі ён разглядае мае публікацыі. Дзіўна, што ў сыстэму агляду "беларускага нацыяналізму" ня трапілі пасажы пра тараканаў, якія лётаюць у цёмры, або пра гіпсавыя скульптуры Ніцшэ, што часьцяком трапляюцца на вочы ў Менску. Тое, што пішацца ў канонах пэтыкі, ніяк не надаецца для паліталёгічнага разгляду. Тут спроба спалучыць неспалучальнае бясконца разбурае сам прапанаваны тэкст — прыводзіць аўтара да падмены паняткаў, блытаніны ў фактах, а ўрэшце — да сьведамага скажэньня іх. Толькі адзін прыклад. Аўтар піша: "...у 2002 годзе Сяргей Дубавец будзе заклікаць да асыярожнага супрацоўніцтва з лукашэнкаўцамі ў справе абароны беларускай незалежнасьці". Праўда, на тое, каб сьцьвердзіць гэта, цытаты не знайшлося. А калі б яна пашукалася, знайшоўся б цэлы мой артыкул, дзе я кажу пра недапушчальнасьць супрацоўніцтва з рэжымам. Нікага супрацоўніцтва! Спалорніцтва — так. Гэта значыць, барацьба ў набліжэньні, змаганьне за вынік, а не супрацоўніцтва альбо глухое адмаўленьне.

На жаль, амаль кожная "інтэрпрэтацыя" аўтарам артыкулу маіх тэзаў (і тэзаў маіх калегаў) мае такі непразарлівы, няўважлівы, неахайны, а ў выніку хлусьлівы выгляд. Аўтар раз-пораз уступае ў нібыта палеміку з аб'ектамі свайго агляду, дзе асноўныя яго аргумэнты зводзяцца ўрэшце да неадпаведнасьці той "інтэлектуальнай базы", на якой ствараюць свае тэксты абраныя для аналізу аўтары. Выглядае, што такая выснова і была галоўным стымулам напісаньня артыкулу, але, на жаль, не прагучала годным пераможным фіналам аўтарскага тэксту. Дзясяткі выпадковых пасылаў, невыразных закідаў і неразьвітых намёкаў накрылі ўрэшце тую выснову густою балотнаю раскаю, прымусіўшы мяне згадаць дэфініцыю жанру артыкулу, завучаную некалі на тэорыі журналістыкі: *артыкул* — гэта яснае разьвіццё строга пэўнай думкі.

Сяргей Ёрш

Чытач сам разьбярэцца, хто мае рацыю

У сваім артыкуле "Пра клясычныя і неклясычныя нацыяналізмы" Валер Булгакаў спрабуе ўзьняць сапраўды вострыя, дыскусійныя тэмы. Ён слушна заўважае, што "незалежная Беларусь асуджаная на пашырэнне нацыяналістычных настрояў", але тэрэтычнае асэнсаваньне іх не завершана. Вазьму на сябе сьмеласьць зазначыць, што яно, фактычна, толькі пачалося. Спробы некалькіх *"айчынных тэрэтыкаў"*, у тым ліку некаторых з названых Булгакавым ды самога Булгакава, на жаль, не дацягваюць да належнага ўзроўню. Сапраўды, у *"нявырабленасьці і непрывабнасьці нацыянальнай ідэалёгіі"* вінаватыя самі нацыянальныя ідэалёгіі, шмат хто зь іх зьдзіўляе бездапаможнасьцю і прасталінейнасьцю. Застаецца спадзявацца на зьяўленьне ў найбліжэйшай пэрспектыве новых імёнаў, тэорыяў, працаў.

Спынюся, аднак, на "выкрытай" В. Булгакавым *"нацыяналістычнай стратэгіі гераізацыі нацыянальнай мінуўшчыны"*, якая нібыта была заснаваная Аляксандрам Лукашукі, а нядаўна была адроджаная Сяргеем Яршом. На думку Булгакава, праз гэтую стратэгію гераізоўца "калябаранты" часоў другой сусьветнай вайны. Наагул, тэма калябаранцыі, як відаць з артыкулу, захапіла аўтара, і ён раздае ярлыкі "калябарантаў" налева і направа, без абгрунтаваньняў і аналізу гісторыі пытаньня.

Калябарант (ад фр. *collaboration* — супраца) — чалавек, які супрацоўнічае з акупацыйным рэжымам. Гэта значыць працуе ў акупацыйнай адміністрацыі, паліцыі, служыць у дазволеных акупантамі вайсковых аддзелах. Калябарантамі, аднак, не лічыліся тыя людзі, якія працавалі ў названых структурах, але супрацоўнічалі з падпольлем альбо ад пачатку былі ім туды засланьня.

Напрыклад, паэт Валянцін Таўлай падчас нямецкай акупацыі працаваў у беларускай адміністрацыі, друкаваў свае вершы ў акупацыйных вы-

даньнях, але рэпрэсаваны савецкай уладай ня быў, бо перадаваў звесткі спэцгрупе НКГБ. Значыць, быў не нямецкім калябарантам, а савецкім выведнікам. Пазт Іван Місхо (Анатоль Іверс) працаваў у Слонімскай раённай управе, але перадаваў інфармацыю савецкім партызанам, таму і яго пасля вайны савецкая дзяржаўная не рэпрэсавала. Настаўніца Еўдакія Казлова працавала ў Беларускай Цэнтральнай Радзе ў Радаслава Астроўскага. Але вынікая, што і яна не калябарантка, бо выконвала заданьне савецкіх партызанаў. І такіх прыкладаў, калі беларускія інтэлігенты супрацоўнічалі ў часе нямецкай акупацыі з савецкай выведкай, шмат.

Адпаведна, нельга лічыць калябарантамі й удзельнікаў беларускага нацыянальнага руху Супраціву. Вядомы беларускі гісторык Галіна Кнацко яшчэ ў 1994 годзе пісала: "Беларускае нацыянальнае падполье знаходзілася ў найбольш уразлівым стане. Нярэдка ягоныя лідэры легалізаваліся, знаходзячыся на службе акупантаў, выношвалі ідэі барацьбы за незалежнасьць". (Кнацко Г. Листопадовцы // Народная газета. 1994. 25 жніўня.). Гісторык Юры Туронак ня лічыць калябарантам бурмістра Менску Вацлава Івановскага, бо той быў адным з лідэраў падпольнай Арганізацыі беларускіх нацыяналістаў, дапамагаў польскай выведцы. Ці можна назваць калябарантам Усевалада Родзку? Ведаючы, што ён быў супрацоўнікам абвэру, служыў бурмістрам Віцебску, быў віцэ-прэзідэнтам Беларускай Цэнтральнай Рады, афіцэрам БКА, — так. Але ведаючы пра іншы напрамак ягонай дзейнасьці — актыўны ўдзел у нацыянальным антыфашыстоўскім падпольлі, — не.

Праблему неабходнасьці падзелу свядомых калябарантаў і патрыётаў-падпольшчыкаў яшчэ ў першыя пасляваенныя гады ўздымалі беларускія публіцысты-эмігранты. "Беларуская нацыянальная праца павінна была раздвоіцца і пайсьці двума шляхамі: адзін шлях быў падпольнай работы з мэтай падрыўваньня як нямецкай, так і супроцьбеларускай бальшавіцкай акцыі; вядзеньне аружнага партызанскага змаганьня з немцамі і бальшавіцкімі бандамі, другім быў шлях легальнае работы, каб, пралезшы ў адміністрацыю і іншыя дзялянкі легальнае працы, прыкрываць падполье, бараніць народ ад фізычнага вынішчэньня і ў любой форме мабілізаваць і вырашчываць нацыянальныя сілы для

будучых падзеяў. Гэтае раздваеньне нацыянальнае дзейнасьці было толькі на вонкі, бо фактычна паміж легальнай і падпольнай работай існавала поўнае ўзгадненьне, а часта асобы, што займалі афіцыйныя становішчы, былі адначасна актыўнымі ўдзельнікамі і кіраўнікамі падпольнае работы", — пісаў вядомы эмігранцыйны дзяяч Станіслаў Станкевіч (пад псеўданімам "Язэп Каранеўскі" ў часопісе "Ruch" (Заходняя Нямецчына). 1946. № 1, красавік).

Гэткую тэму ўздымае і беларускі літаратар, вэтэран нацыянальнага руху Янка Жамойцін з Варшавы ў часопісе "Białoruskie Zeszyty Historyczne" (№ 17, 2002) ды адзначае, што "ў такой складанай сытуацыі не магло абысьціся без здраднікаў, калабарантаў — прыслужнікаў акупацыйнага рэжыму" (с. 253). Але нацыянальнае падполье імкнулася абсяшкодзіць іх пранямецкую дзейнасьць. Напрыклад, вядомае забойства кіраўніка беларускіх нацыянал-сацыялістаў Фабіяна Акінчыца, піша Жамойцін.

Булгакава засмучае тое, што, "захаліўшыся адраджэньнем нацыянальных герояў, нашы маладыя ды верныя сыны Бацькаўшчыны самі не заўважлі, якую неацэнную паслугу зрабілі лукашэнкаўскай прапагандзе. Лукашэнкаўскія, а да іх савецкія ідэолягі і прапагандысты з ног зьбіваліся, каб убіць у масавую свядомасьць беларусаў знак роўнасьці паміж паняццём "беларускі нацыяналіст" і "фашысцкі паслугач-калябарант". Але тут ён, як кажуць, трапіў не па адрасе. Насамрэч, пішучы ўжо амаль дзесяць гадоў пра існаваньне падчас нямецкай акупацыі беларускага нацыянальнага руху Супраціву, я гэты міт не мацую, а, наадварот, выкрываю (яшчэ ў 1995 годзе было надрукаванае маё дасьледаваньне "Беларускі нацыянальны рэзыстанс у гады Другой сусьветнай вайны" (Пагоня. 1995. № 33, 34, 36, 37). Калісьці ў пачатку 1990-х вялікую шкоду зрабіў (у тым ліку і сабе) адзін дзяяч нацыянальнага руху, калі, з падачы Ю. Туронка, пачаў на сустрэчах з ёйбарцамі распаўядаць пра тое, як прыхільна ставіўся да беларушчыны нямецкі акупант В. Кубэ. У той час украінцы, прыбалты актыўна прапагандавалі гісторыю свайго Супраціву, як антыбальшавіцкага, так і антынямецкага. А ў нас, аказваецца, абаронцам беларускага народу быў гаўляйтэр Кубэ... Некаторыя яго й сёньня згадваюць добрым словам, а шэраг незалежных беларускіх

выданняў масава перадрукоўваюць нямецкія прапагандысцкія плякаты. Зь якой мэтай? Напэўна, яны й самі ня ведаюць. Але факт, што дагэтуль не перавыдадзены беларускі антыфашыстоўскі падпольны друк.

Іншы аспект праблемы калябарацыі — калябарацыя нацыі, якая на той час ня мела сваяе дзяржаўнасці. Безумоўна, неабходныя скрупулёзныя, грунтоўныя даследаванні гэтай тэмы, якіх пакуль у нас няма.

* * *

Валер Булгакаў, галоўны рэдактар часопісу ARCHE, дэманструе сваё дылетанцтва ў друкарскай справе: ён ня можа адрозніць брашураў, якія выраблены ў друкарні, на рызографе і на "офіснай друкарцы". А разглядаючы ім дзьева брашуры "Голасу Краю" выйшлі якраз у легальных друкарнях, хоць і неафіцыйна.

Булгакаў закідае гэтай друкаванай прадукцыі "дылетанцтва і аматаршчыну". Вядома, супрацоўнікам незарэгістраванага выдавецтва яшчэ не стае досведу і ведаў, але гэта справа часу (напрыклад, у верасні 2002-га ў выдавецтве выйшла грунтоўнае даследаванне маладога гісторыка Алеся Гелагаева "Беларускія нацыянальныя вайсковыя фармацыі ў часе другога сусветнага вайны"). Галоўнае, што гэтыя маладыя людзі шчыра вераць у свае ідэалы, умеюць арганізаваць працу (ад падрыхтоўкі выдання да яго рэалізацыі), імкнучыся да яе прафэсіяналізацыі. Дык мо ўсё ж вітаць трэба з'яўленне новага незалежнага выдавецтва?

* * *

Гаворачы пра нібыта "свядомае перакручванне і фальшаванне гістарычных фактаў" у брашуры, прысьвечанай У. Родзьку, Булгакаў не абцяжарвае сябе прывядзеннем канкрэтных прыкладаў. Затое дапускае памылкі пры цытаванні названай брашуры. Так, Булгакаў піша: "Пасля акупацыі Нямеччынай Беларусі [Родзька] працуе бургамістрам Віцебску, у мэтах, як піша Ёрш, "беларусізацыі гораду... супрацоўнічае з абэзрам (нямецкай вайскавай выведкай і контравыведкай)". Насамрэч у арыгінале чытаем: "На Беларусі Родзька... стварае падпольныя групы, вядзе працу па структурным афармленні БНП. Для прык-

рыцыя падпольнай працы ён працуе бургамістрам Віцебску, праводзіць беларусізацыю гораду. У гэтых жа мэтах Родзька супрацоўнічае з абэзрам (нямецкай вайскавай выведкай і контравыведкай)". Розніца відавочная. Пайшоў Родзька на супраць з абэзрам альбо на працу бургамістрам не для таго, каб беларусізаваць Віцебск. Яго паслала туды нацыянальнае падполье для прыкрыцця падпольных структураў. І такія недарэчнасці з цытатамі ў Булгакава здараюцца неаднойчы.

Ён піша, што "аўтар свядома адмаўляецца ад навуковай мэтадалёгіі, кладучы ў аснову сваёго нарысу не гістарычныя факты, а вусныя апаведы неназваных нарацараў". Насамрэч брашура грунтуецца ня толькі на ўспамінах удзельнікаў тых падзеяў (аўтары ўспамінаў называюцца, за выключэннем аднаго), але й на архіўных матэрыялах, якіх Булгакаў адмыслова не заўважыў — яны ня ўлічваліся ў ягоную канцэпцыю. Сама ж брашура меркавалася не як навуковая праца, а як невялікі зборнік дакументаў і ўспамінаў пра адну асобу беларускага нацыяналістычнага руху. Чытач, азнаёміўшыся з дакументальнымі матэрыяламі, мог зрабіць для сябе выснову, хто ж такі быў Родзька, не абавязкова згаджаючыся з пазыцыяй аўтара, выкладзенай у першай частцы брашуры.

* * *

Падымае В. Булгакаў і пытанне тэрміналогіі. На ягоную думку, тэрмін "бальшавіцкія акупанты" пазычаны "з беларускіх калябарацыйных выданняў часоў апошняй вайны". Бярэ ён пад сумнеў і тэзіс Дубаўца, што "калі прызнаём французскую або нямецкую акупацыю Беларусі, трэба прызнаваць і расійскую".

У адрозненне ад прыбалтыйскіх вызвольных рухаў, якія пры канцы 1980-х гадоў паднялі сцяг змагання супраць савецкай акупацыі, беларускі нацыянальны рух змагаўся толькі супраць камуністычнага рэжыму ў Менску. Тэзіс пра "расейскі імперыялізм" будзе агучаны Пазыняком толькі ў пачатку 1994-га. Але й дагэтуль нацыянальны рух і ягоныя лідэры ня выпрацавалі цвёрдага пазыцыі што да ацэнкі часу савецкага панавання ў Беларусі. Вось і Дубавец піша: "трэба прызнаваць", што была савецкая акупацыя. Дагэтуль не прызналі. Цяпер ужо кажуць —

"расейская акупацыя".

* * *

В. Булгакаў згадвае "пра анэкдатычную падрыхтоўку антынямецкага паўстання Родзькам у чэрвені 1944-га з мэтай абвешчэння Беларускай Народнай Рэспублікі". Пакінем гэтую характарыстыку на сумленні аўтара. Падрыхтоўка вясной — летам 1944-га антынямецкага паўстання ў Менску Беларускай незалежніцкай партыяй — факт пакуль малавядомы і камусьці можа падасца выдумкай эмігрантаў, якія хацелі апраўдаць сваю дзейнасць (альбо бяздзейнасць) падчас нямецкай акупацыі. Насамрэч факт гэты праўдзівы, пацвярджаецца дакумэнтальна дзеячамі БНП, арыштаванымі савецкай дзяржаўскай паліцыяй. Пакуль гэтыя матэрыялы, якія захоўваюцца ў архіве КДБ Беларусі, не надрукаваныя, спашлёмся на іншыя, ужо выдадзеныя крыніцы.

Пра падрыхтоўку да паўстання, якое задумаў Родзька, сьведчыць сябра ЦК БНП Барыс Рагуля, які цяпер жыве ў Канадзе. Калі Булгакаў мае недавер да маіх публікацыяў, дык спашлюся на чужы артыкул — "Сем капеек за кулю" ("Наша Ніва" ад 30 чэрвеня 1997 г.). Калі б Булгакаў лічыў Рагулю выдумляльнікам, то наўрад ці друкаваў бы пра яго кнігу, што напісаў Лявон Юрэвіч (Жыцьцё пад агнём. Менск: Бібліятэка часопісу АРЧЕ. 1999.). Сьведчаць пра падрыхтоўку да паўстання Уладзіслаў Рыжы-Рыскі, Язэп Сажыч, Віктар Сікора, напісалі ўспаміны сьв. пам. Міхась Зуй і Сяргей Кажан ды інш.

Уладзіслаў Рыжы-Рыскі пісаў на эміграцыі: "Падчас [Другога Ўсебеларускага] Кангрэсу існавалі, як ведама, дзве тэндэнцыі: афіцыйная — БЦР і нелегальная — БНП. Беларуска Цэнтральная Рада імкнулася правесці Кангрэс без збройнага канфлікту зь немцамі. БНП-ж мела намер надаць Кангрэсу рэвалюцыйны характар у адносінах да немцаў. Я, як сябра БНП, быў староньнікам другой формы, аднак сёння, глядзячы на мінулае з далейшай перспектывы, мушу прызнаць, што першы мэтаў быў безумоўна адзіным слушным і практычным, бо ж ашчадзіў нам шмат патрэбных патрыятычных сілаў, якія напэўна былі-б знішчаны ў выпадку магчымага канфлікту зь немцамі" (Незалежная Беларусь (Заходняя Нямеччына). 1953. № 5 (11), чэрвень.).

Сапраўды, ідэя антынямецкага паўстання ў Менску належала патрыятычнай моладзі (кіраўніку БНП Усеваладу Родзьку было тады толькі 24 гады), якая рвалася да барацьбы, на барыкады (многія старэйшыя беларускія дзеячы ўжо думалі пра эміграцыю ды сядзелі на валізах). Аднак гэта не была проста ідэя — існаваў распрацаваны плян, з красавіка 1944 году ішла падрыхтоўка. Калі б удалося сыягнуць у Менск усе баёўкі БНП і некаторыя аддзелы БКА, ачольваныя сябрамі гэтай партыі, то ў паўстанні ўзялі б удзел некалькі тысяч узброеных чалавек. Гэта мусіла быць найперш прапагандысцкая акцыя: праз захопленыя радыёстанцыі была б перададзена вестка пра аднаўленьне незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі, пасля чаго паўстанцы мусілі пакінуць горад, сысці ў лес альбо загінуць у баях (сілы былі няроўныя).

Аднак 23 чэрвеня 1944 году пачалася апэрацыя "Багратыён" і савецкія войскі імкліва набліжаліся да Менску. На нарадзе ЦК БНП была прынятая прапанова старэйшых: паўстаньне супраць немцаў дзеля прапагандысцкіх мэтаў не падыходзіць, каб захаваць свае нешматлікія кадры для антыбальшавіцкай барацьбы. Гэтую прапанову прынялі й маладыя. Антынямецкага паўстання не адбылося. Варшаўскае паўстаньне, якое пачалося празь месяц, таксама было асуджанае на паразу. Але ж яно адбылося, і яго не маглі замоўчваць савецкія прапагандысты.

Кіруючыся лёгкай Булгакава, можна назваць "анэкдатычным" абвешчэнне Радай БНР 25 сакавіка 1918 году дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. Тады група беларускіх дзеячоў зьдзейсніла гэты акт, ня маючы вялікай падтрымкі ў грамадстве і амаль ніякай мілітарнай сілы, ды яшчэ пад нямецкай акупацыяй. Аднак жа сьвяткуем гэты дзень, шануем аўтараў Акту 25 Сакавіка, адзначаем іх сьмеласьць. Дык ня будзем зьдэкавацца зь беларускіх патрыётаў, якія хацелі паўтарыць гэты ўчынак, але не змаглі. Многія зь іх пасля заплацілі жыцьцём за свой патрыятызм, загінуўшы ад рук немцаў і бальшавікоў.

* * *

Думаю, чытач сам разьбярэцца, хто ліе ваду на лукашэнкаўскі млын: той, хто прапагандуе гісторыю беларускага нацыянальнага антыфашыстоўскага Супраціву, ці той, хто аблівае яго брудам.